

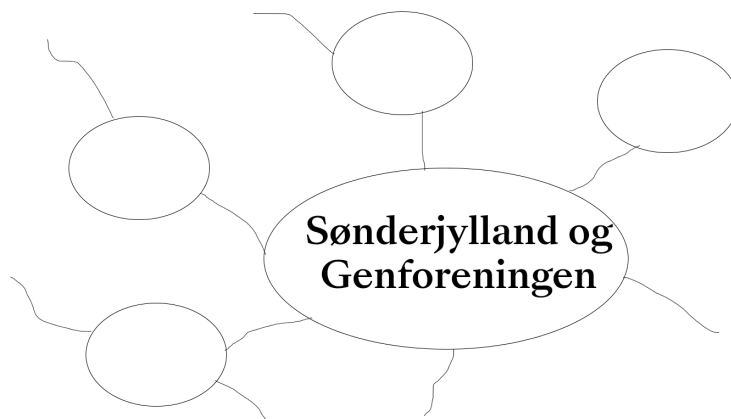

Hvat vita tit longu?

Søga Suðurljólands er spennandi, men kann eisini vera sera ørkymlandi. Tit skulu nú í smáum bólkum gera eitt hugakort um alt tað, tit vita um Suðurljóland. Festið á skriv tað, tit kunnu minnst. Tá tit eru liðug, skulu tit í klassanum gera eitt stórt hugakort.

Tá ið tit hava arbeitt við uppgávanum innan pallin hjá Søgudystinum, kunnu tit skriva alt tað nýggja, tit hava lært, inn í hugakortið. So eru tit klár til spurnakappingina.

Hugakort

1864 og fylgir tess

Í 1864 varð tann danski kongurinn, Kristian 9. noyddur at lata tey trý hertugadømi Slesvík, Holstein og Lauenborg, frá sær, tí Danmark tapti kríggið móti Prusslandi og Eysturríki.

- A) Sí 1.1: Tapið í 1864 og les 1.2: Suðurjútland og kríggið í 1864. Tekna mørkini hjá hertugadømunum á kort í fylgiskjal 1.

Slesvík hevur alla tíð verið eitt marknaðki, har mentan av ymiskum slag møtast. Tað merkir, at økið somuleiðis hevur verið bundið at trupulleikum, tá man bardist um landið.

- B) Royn og hygg í tann talgildaða pallin og kanna, hví kríggið í 1864 byrjaði. Hvør bardust móti hvørjum, hvat bardust man fyri, og hvat var ósemjan millum londini? Tá tú hevur skrivað títt svar, kanst tú sammeta títt svar við tað, hini hava.

Í 1866 byrjaði eitt kríggj millum Prussland og Eysturríki, tvey lond sum vóru í samgongu. Prussland vann kríggið, og í Prag vóru bæði londini samd um ein friðarsáttmála, sum fekk stóran týðning fyri danskar suðurjútar í Slesvík.

- C) Les 1.2: Suðurjútland og kríggið í 1864. Aftaná hetta lesið so Grein 5 í Pragfriðinum og tosið um, hvørja ávirkan Pragfriðurin hevði fyri teir dansku suðurjútarnar í Slesvík. Minst til at brúka keldukritikk, so tit kunnu finna út av, um tað eru góðar ella vánarligar keldur, sum vísa á, hvussu suðurjútar høvdu tað aftaná 1866.

”Grein V. Hansara Hátign Keisarin av Eysturríki letur Hansara Hátign konginum av Prusslandi allar sínar ognað rættindi til hertugadømini Holstein og Slesvík av 30. Oktober 1864 tó so at íbúgvar í teimum norðastu økjum av Slesvík skuldu fara undir Danmark, tá tey við fríari atkvøðu góvu ynski um at aftur verða saman við Danmark.

<https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/freden-i-prag-23-august-1866/>

Suðurjútland undir týskum stýri.

Aftaná 1864 varð tað avgjørt, at tey, sum búðu í Slesvík kundu velja, um tey vildu varðveita danskt ríkisborgaraskap og harvið ikki verða týskir ríkisborgarar.

- A) Les 1.3: Optantarnir. Ímynda tær, at tú livir títt lív í 1864. Tú skalt taka støðu til um tú vilt velja Danmark, ella um tú vilt verða týskur ríkisborgari. Skriva niður fyrimunir og vansar við antin at vera fyri ella ikki.

Tað, at prussarar tóku yvir í Slesvík, merkti, at skúlar ikki longur vóru danskir, men týskir. Tess longri Slesvík var undir týskum stýri, tess meira týskur var skúlin, og at enda so nógv at tað nærum ikki var nakað danskt eftir.

- B) Les 1.4: Skúlin í Suðurjútlandi undir týskum stýri. Festið niður á blað, hvat næmingar í tí týska skúlanum skuldu læra. Ber saman tað, tú hevur skrivað, við tað hini hava skriva. Hava tit skrivað tað sama?

Tit ganga eisini í skúla, men tað er ikki heilt tann sami skúlin, sum børnini í Suðurjútlandi ganga í, tá ið Suðurjútland var undir týskum stýri.

- C) Festið niður á blað, hvat tit sjálvi skuldu læra í skúlanum. Hvørji evni hava tit seinast tosað um í søgu? Hvørji onnur fak hava tit? Tá tit hava fest niður á blað, skulu tit bera saman við tann týska skúlan í Suðurjútlandi undir tí týska stýrinum. Hvørjir eru líkheitirnar, og hvør er munurin?

Fyri donsk børn í Suðurjútlandi vóru tað korini, at tey gingu í einum skúla, sum ikki var danskur. Tað varð undirvíst í týskum, og í evni, sum styrkti um tað týska tilknýtið.

- D) Ímynda tær, at tú gekst í einum týskum skúla í Suðurjútlandi, tá tað var undir týskum stýri. Legg fram eitt skriv í eina dagbók, har tú greiðir frá, hvat tú hevði gjørt í skúlanum, og hvussu tær hevði dámt tað.

Stríð teirra donsku.

Tað var ikki loyvt alment at vísa, at ein var danskari og ynskti, at Suðurjútland aftur skuldi vera á donskum hondum. Tí máttu tey dansksinnaðu vera skapandi, um tey fegin vildu vísa fram teirra kenslur fyri umverðina.

- A) Les 1.5: At vísa danskleika. Fest á blað ymiskar mátar, ein kundi vísa sín danskleika. Finn síðani fram triggjar mátar, ein kundi havt gjørt. Samanber tíni skapandi hugskot við tey hugskot, hini í flokkinum hava borið fram.

Suðurjútland er í dag kent fyri at seta fram tað stóra kaffiborið við nógvum ymiskum køkum, har brúkt verður eina rúgvu av ymiskum tilfari.

- B) Les 1.6: Felagsvirkið í Suðurjútlandi aftaná 1864. Tú skalt nú finna út av, hvussu nógv tilfar ein skal brúka til eitt suðurjútskt kaffiborð. Finn uppskriftir til hesar køkur: Rugbreyðslagkøka, stríputerta, góðaráð og feittkøkur.

Eitt eyðkenni fyri danskar fundir í samkomuhús var felagssangurin. Her sungu øll við, og tey sungu ein av teimum góðu donsku sangunum.

- C) Skiftið orð í flokkinum, hví man syngur felagssangir. Eru tit varhugað við legur ella hátíðir, har man syngur felagssangir.? Hvat ger tað við fólk at syngja felagssangir.?

Tað týska yvirvaldi helt, at tað var ein trupulleiki við teimum donsku sangunum.

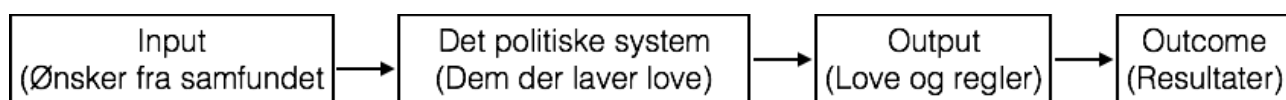
- D) Les tekstin til “Tað hevur nýliga regnað” í fylgiskjal 2. Greið frá tekstinum og finn út av, hví danskir suðurjútar dámdi hann so væl. Hvat sigur sangurin okkum um teir donsku suðurjútar undir týskum stýri? Tosið saman og finnið út av, um tit eru komin fram til tað sama úrslitið.

Sjálvt um ein livdi í einum týskum landsluti, so kundi ein enn lesa danskar bókmentir. Har vórðu donsk tíðindabløð, og úr Danmark fingur tey sent danskar bøkur.

- E) Kaga eftir kortinum í fylgiskjal 3. Tað vísir, hvar tað í 1914 vóru donsk bókasøvn og bókasamlingar. Greiðið frá kortinum. Eru økir, har tað eru fleiri bókasøvn enn onnur? Hví halda tit, at man setti bókasøvn á stovn?

Í 1898 varð Matthias Ernst von Köller yvirsæti í Slesvík-Holstein, og við honum byrjaði ein harðhentur politikkur ímóti tí donsku rørluni.

- A) Les 1.7: Köllerpolitikkurin. Nýtið nú tað samfelagsfagliga snið til at greiða frá, hví Köller setti ígongd sín politikk, og hvat úrslit stóðst av tí.

1. Heimsbardagi

Tá ið 1. heimsbardagi byrjaði, merkti tað at suðurjútar eisini vórðu sendir í kríggj. Tað, sum skuldi verið eitt stutt kríggj, endaði við at vara fýra ár. Tað vóru fýra ár við skotgrøvum, bumbing og deyðum vinmonnum.

A) Les 1.8: Suðurjútar í stóra krígnum Aftaná hetta lesið so kelduna í fylgiskjal 4. Svarið so hesar spurningar:

- Hvat er hetta fyri ein kelda?
- Er hon skrivað um somu tíð ella er hon skrivað seinni?
- Er keldan frá einum, sum var til staðar, ella frá einum sum hevur hoyrt um hendingina?
- Hvat sigur keldan okkum?
- Hvussu var at liva við hermótinum sum hermaður?

Tað var blóðigt og hart kríggj at vera í skotgrøvunum undir 1. heimsbardaganum. Nógv doyðu, men tað broytti eisini ógvusligt um tilveruna á heimafrontinum, altso heima í teimum londunum sum vóru við í heimsbardaganum. Soleiðis var eisini í Suðurjútlandi.

B) Ímynda tær, at tú ert ein blaðmaður úr Danmark. Tú hevur smuglað teg inn í Suðurjútland við at fara yvirum Kongeåen. Tú skalt skriva heim um, hvat gongur fyri seg. Hvat skrivar tú? Set saman eina yvirskrift og minst fimm evni, sum tú fegin vil hava við í tina grein.

C)

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.
- 12.
- 13.

Atkvøðutíðin

Tá amerikanski forsetisráðharrin Woodrow Wilson í januar 1918 legði fram 14 punktir, sum vístu á frið aftaná 1. heimsbardaga, visti man ikki, hvussu stóran týdning tað vildi fáa fyri friðin. Men við tí týska ósigrinum vórðu stórir partar av friðarsamráðingunum fýrðar ígjøgnum við støði í teimum 14 punktinum hjá Wilson.

- D) Les 2.1: 14 punktir hjá Wilson. Punktini standa niðanfyri. Hvussu kundu tey 14 punktini hjá Wilson brúkast av dønum í Suðurljóntlandi til at fáa eina atkvøðugreiðslu um, hvussu teir kundu koma aftur til Danmark?

14. Stovnanin av Fólkasamgonguni.
15. Opnir friðarsamráðingar, har tað ikki er møguligt at semjast um loyndarfullar semjur landanna millum.
16. Fría sigling á øllum høvum.
17. Handil skal vera fríur og líka fyri øll so vítt møguligt.
18. Hernaðarlig avdubbing til tað støðið, at herurin kann syrgja fyri trygd hjá landinum.
19. Ein óvild loysn av teimum mongu hjálandum, har tað ikki einans verður tikið fyrilit til hjálandaræðini, men eisini til tey innføddu.
20. Øll fremmand herlið skulu takast aftur úr Russlandi.
21. Endurreising av fullveldi Belgia.
22. Økið Alsace-Lorraine skuldi, uttan atkvøðugreiðslu, verða franskt aftur.
23. Mørk í Italiu skuldu leggjast við upphavsstað til teir landspartar, sum passa til teirra tjóðskap.
24. Ein sjálvstøðug hendingagongd fyri tey ymisku fólkinum, sum búgva í tí Eysturríki-Ungarska keisararíkinum.
25. Tey hersettu økini á Balkan skulu gerast frí, og Serbia skal hava beinleiðis og fría atgongd til havið. Mørk skulu leggjast eftir tjóðskapi.
26. Tey ikki-turkisku fólkinum, sum búðu í Turkalandi, skuldu tryggjast eina sjálvstøðugu hendingagongd.
27. Stovnan av einum ótreytaðum og sjálvstøðugum Póllandi við beinleiðis atgongd til havið.

Ein av teimum suðurljóntsku leiðarunum bar navnið H.P. Hanssen. Hann var ein miðdepil fyri tey dansksinnaðu undir tí týska stýrinum, og ikki minst móti endanum av 1. heimsbardaga og í tíðini aftaná heimsbardagan.

- A) Les 2.2. H.P. Hanssen og leit á netinum eftir øllum, tú kanst finna um H.P. Hanssen. Skriva so inn hansara biografiska data niðanfyri her:

Navn:

Føðingardag:

Børn:

Bústaður:

Útbúgving:

Herur:

Starv:

Politisk störv:

Umráðandi eyka upplýsingar:

Mót endanum á 1. heimsbardaga var ein skjót sameining við Danmark aftur nær. Men ekki øll voru á einum máli um, hvussu tað skuldi gerast, og ikki minst hvussu nógv ið skuldi sameinast við Danmark.

B) Les 2.4: Tríggjar rørlur. Fylla út talvuna, ið stendur niðanfyr.

Navn:			
Mark aftaná atkvøðugreiðslu?			
Hvar skal markið vera?			
Grundgevingar			

Valstríðið upp til atkvøðugreiðsluna millum partarnar koyrði hart, og serliga var tað brúkt nógva orku at hugsa og gera valuppsløg.

C) Sí 2.3: Danskt ella týskt ? Atkvøðugreiðslan í 1920. Hygg eftir tveimum valuppsløgum í fylgiskjal 5. Greina sundur myndirnar, har tú svarar, hvørji stílfrøðilig ráð listamaðurin hevur brúkt, og hvat fyri boð tey ynskja at fáa fram.

Atkvøðugreiðslan varð hildin í umráði 1 tann 10. februar og í umráði 2 tann 14. mars.

D) Eru nøkur støð, har tað er meira týskt ella danskt enn onnur? Og eru nøkur stór økir, har tað er tjóðskaparligur minniluti?

Endursameiningshátíðarhaldið

Tá nú atkvøðugreiðslan var liðug, skuldi ein trúð, at tað nýggja markið var lagt fast. So var als ikki. Flokkar av íbúgvum í Danmark vildu fegin hava Flensburg at hoyra undir Danmark, óheft av úrslitinum frá atkvøðugreiðsluni. Hetta stuðlaði tann danski kongurin, Kristian 10. upp um, og hetta viðfórði eina kreppu – Páskakreppuna.

- A) Les 3.1: Páskakreppan. Fest á blað, hvat lá aftanfyri Páskakreppuna, hvat hendi meðan Páskakreppan stóð á, og hvussu hon fekk ein enda. Kundi man ímynda sær, at ein kreppa eins og Páskakreppan kundi tikið seg upp í dag?

Jóladag 1918 gav Henrik Pontoppidan út yrkingina “Suðurjútland”. 10. juli 1920 reið Kristian 10. yvirum tað gamla markið.

- B) Sí 3.2: Kristian 10. ríður yvir um tað gamla markið. Greina so yrkingina “Suðurjútland” hjá Henrik Pontoppidan. Eru nakrar líkheitir millum yrkingina, og tá kongurin reið yvir um markið?

Henrik Pontoppidan: Suðurjútland (1918)

Tað ljóðar sum eitt ævintýr, ein søgn úr gomlum døgum:
Ein burturflutt dóttir, saknað, er frelst afturkomin.

Tað hendir, tað sum ein dreymasjón hevur glógvað yvir okkara anda!
Dannebrog vil til summar aftur veittra á Dybbøl Banke!

Tað vit millum vinir ei tordu at teska um
verður nú boðað frá á donskum og týskum sum lyftiorð millum frændir.

Vælkomin heim til hús Móðirsins, tú elskaða systir okkara!
So bleik tú vart í risafavn í stríðnum fyri tína æru!

Tú sat í fangajarni til spott fyri villum dreingjum.
Títt loysifæ varð lívið hjá ungum synum, seks túsund í tali!

Men tú vildi ikki syrgja! Meðan tárini eyga brendi,
Fjalir tú erpin, hvussu tú líður undir bøðilshondum.

Tú kemur ílatin hvítum og reyðum og tekur ímóti okkum smílandi.
Verið tú heil og sæl, móðir okkara, í nútíðar morgun-roða!

Kongurin reið ikki bara yvirum markið, men helt áfram at ríða allan vegin niður gjøgnum Suðurjútland. Ein stór veitsla var hildin, men tað stórsta veitsluhaldið var hildið á Dybbøl Banke tann 11. juli. Her komu saman kongsfamiljan og ein stór mongd av vælnøgðum fólki sum hátíðarhildu endursameiningina.

- C) Sí 3.2: Kristian 10. ríður yvirum tað gamla markið og les 3.3: Endursameiningshátíðarhaldini í Dybbøl. Tú ert nú aftur ein blaðmaður, sum er sendur til Suðurjútlands fyri at skriva um hátíðarhaldið. Hvussu skalt tú laga til grein tína? Finn eina yvirskrift og skriva um hátíðarhaldið.

Endi

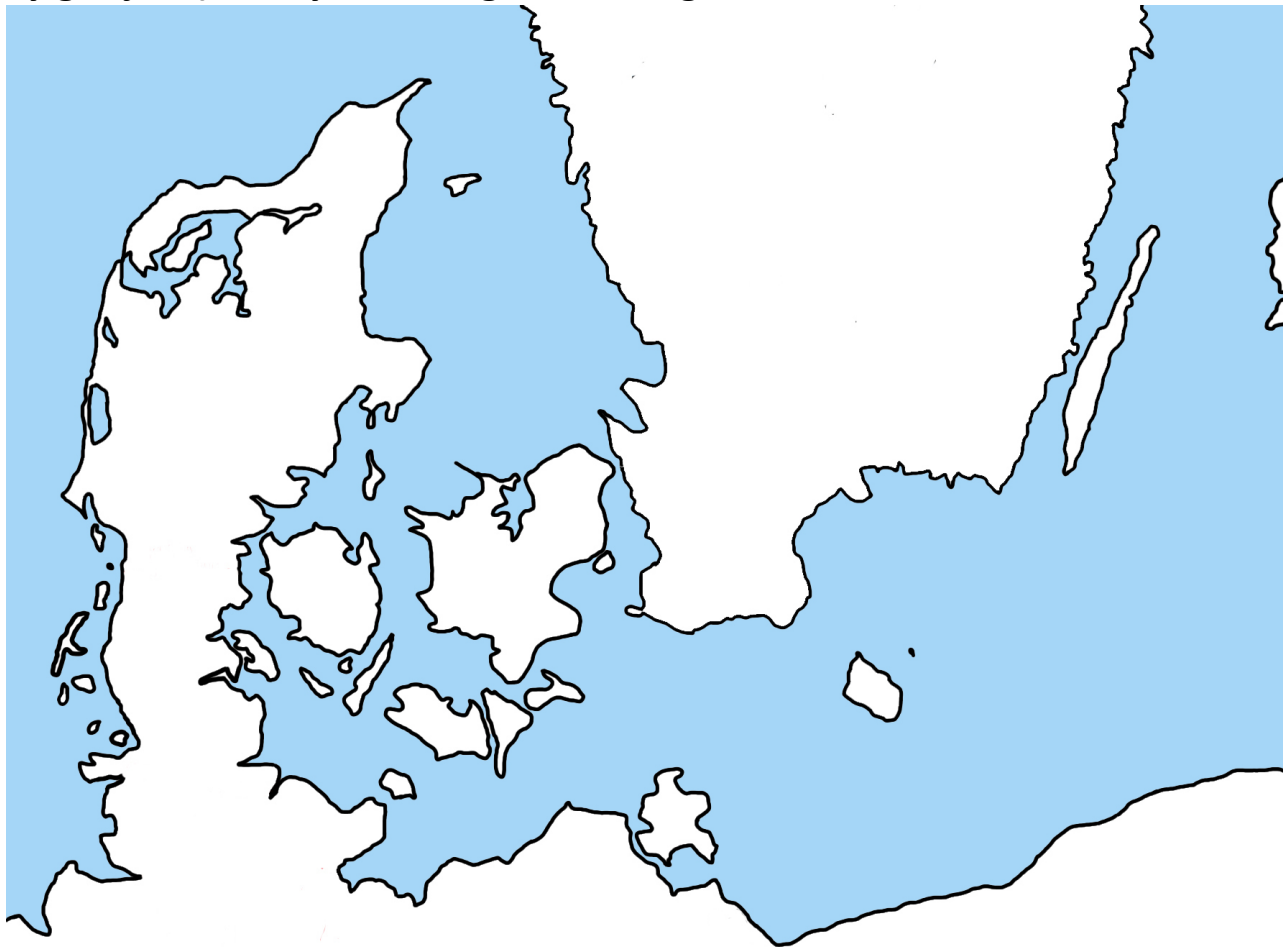
FREDERIKSBORG

Nationalhistorisk
Museum

Tú hefur nú viðgjørt allar uppgávurnar í frálærutilfarinum, og nú veist tú nógv meira um ørkymlandi og fløkjasligu søguna hjá Suðurjútland frá 1864 og fram til 1920. Dagfør nú títt hugakort frá byrjanini og ber saman títt hugakort við tað, sum tínir floksvinir hava.

Góða eydnu við Søgudystin!

Fylgiskjal 1) Kort yvir hertugadømini og Danmark

Fylgiskjal 2) Johan Ottosen: Tað hevur so nýliga regnað

1. Tað hevur so nýliga regnað
Og stormurin hevur pískað í viðarlund okkara.
Fræ frá illgresi er flogið inn um okkara hegn,
Ok á akslum og lás fyri okkara munn.
Árið hevur sína lóg,
Tað varð ljóst í skóg okkara,
Ak, so stutt, einans til stormurin tekur alt.

2. Tað hevur regnað – men regnið gav gróður,
Stormur hevur verið – men stormur ger okkum sterk.
Øll hildu at skógin legðist oyði,
men tey sóu vársins spírandi verk.

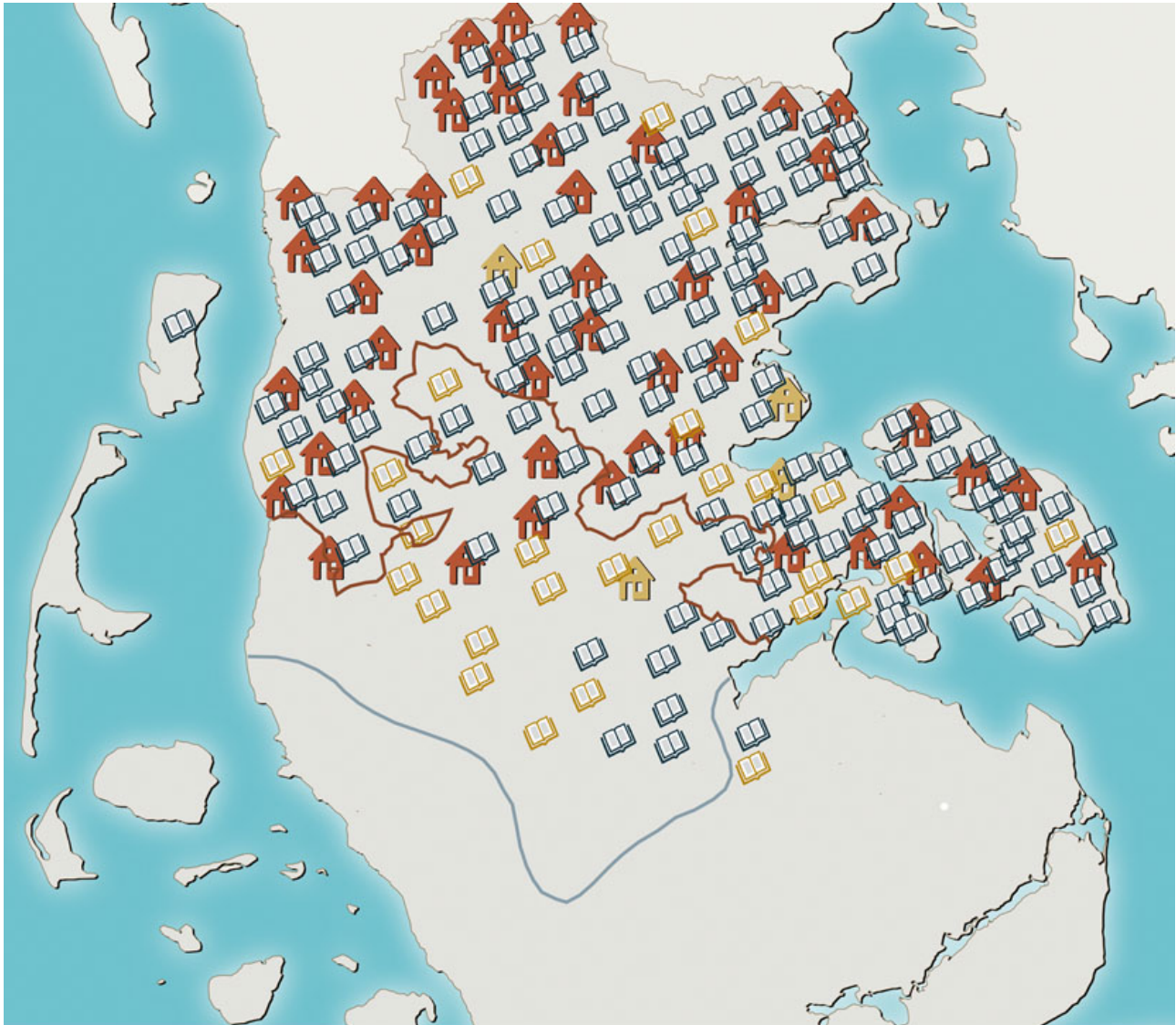
Fyri tey gomlu, sum lótu lív,
vórðu nýggj borin fram,
Og tey koma, tá tað verður heitt á tey.

3. Og tey hildu, at hjartastreingir kundu bresta,
Og tey hildu, at rættir okkara kundu gloymast!
Tey skulu vita, at tey ongantíð síggja tey síðstu,
tey skulu vita, at eingin møðist.
Tí sum árin fara,
Merkist tað: ættarbond hildu,
Kreftir føddust har kreftir svunnu.

4. Tey kunnu byrgja fyri við litum og við stólpum,
Tey kunnu lokka við vónum og við løn,-
Felags mál gevur okkara tankum rødd,
Felags vilji fríðkar um kampdagin.
Nýggir stríðsmenn skulu har,
nýggir stríðsmenn skulu her
Fevnast um tann fánan, vit elska.

5. Ja – tað hevur so nýliga regnað,
Og tað dryppar enn undan trøðunum,
Mong eik eru hoknað undan storminum,
Men hóast hetta eru vit enn fríir í minni okkara.
Víka ei frá sporinum,
Tí vit kenna tað orð:
Tað hevur als ongan skund fyri tann, sum hevur vónina.

Fylgiskjal 3: Kort yvir bókasøvn og bókasamlingar

 Dansk bogsamling oprettet efter 1909

 Dansk bogsamling 1914

 Danske forsamlingshuse 1914

 Planlagte danske forsamlingshuse 1914

Fylgiskjal 4: Bræv frá einum hermanni

Schlüten í Hessen, 28. januar 1915 (Johan)

Góða Mamma!

Eg vil í dag halda áfram við mínum brævi frá tann 25. januar:

Í granatholinum, har eg hevði leitað mær skjól, varð eg liggjandi í einar 5-10 minuttir, og í ta løtu sá eg alt, hvat gekk fyri seg rundan um meg. Alt er tó ov nógv sagt, sjálvandi sá eg ikki alt, men tað eg

sá, var nóg mikið til at fáa ein varhuga av, hvussu ræðuligt eitt slíkt stórálop er. Kúlur frá byrsum hjá fíggindanum, spreingikúlur og granatir brustu í heilum omanfyri høvdini á teimum sum lupu á, 10-20 kúlur í senn, og tað helt áfram allan seinnapartin. Nógvir lótu lív og nógvir vórðu særdir. Hugsar man um eitt stórálop í dag við øllum teimum nútímans vápnaútgerðum, var stórálopið í Dybbøl í 64 einki at rokna við.

Tann týska skotherdeildin skutu sjálvandi eisini eftir fraklendingum, har teir lógu, so grøvin var heilt sundurskotin. Hóast hetta hildu fraklendingar áfram at skjóta, so leingi teir kundu. Teir hildu á at skjóta, til okkara hermenn stóðu beint frammanfyri teimum. Enn hildu teir áfram og brúktu so byrsuknív. Grøvin var full av deyðum, bæði av teimum sum vardu og teimum sum lupu á. Har var blóð allastaðni.

Tá eg nú hevði ligið í granatholinum í einar 5-10 minuttir varð støðan so ring fyri meg, at eg mátti krúpa aftur til grøvuna. Har fekk eg bundið inn eitt av mínum sárum. Eg hevði ikki minstu hómíng av, at eg hevði fleiri sár.

Fylgiskjal 5: Atkvøðuuppsløg

FREDERIKSBORG

Nationalhistorisk
Museum

